

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 30, efterår 2012
© Tidsskriftet og forfatterne, 2012

Religionssociologi

Religionens rolle i samfundet og hos individet i moderniteten

Af stud. mag ved Religionsvidenskab
Malik Christian Reimer Larsen

Indhold

1. Indledning og metodebeskrivelse	3
2. Hovedtræk i moderniteten	3
3. Religionens rolle i samfundet.....	4
4. Individets religiøsitet	6
5. Konklusion	9
6. Litteraturliste	11
7. Bilag 1	12
8. Bilag 2	13

1. Indledning og metodebeskrivelse

I denne opgave har jeg valgt at besvare den skriftlige eksamens Spørgsmål 2. Spørgsmålet lyder som følger:

Som følge af samfundets udvikling fra 1960'erne og frem er *religionens rolle i samfundet* blevet forandret, samtidig med at der er sket forandringer af de enkelte individers religiøsitet.

Der ønskes redegørelse for, samt en diskussion af, dette og baggrunden derfor under særlig inddragelse af Lamberts og Heelas' artikler fra pensum.

Opgavens tekstlige udgangspunkt vil hovedsageligt bestå af Paul Heelas' afsnit i bogen *The New Age Movement* (1996) kaldet "Certainties of Modernity" og Yves Lamberts "Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms" fra *Sociology of Religion* (1999). Indledningsvis vil der være en præsentation af de hovedtræk, der karakteriserer moderniteten¹, som det fremgår i "The Religious Crisis of the 60s" (2005) af Hugh McLeod. Herefter vil det være opgavens formål at beskrive religionens rolle i forhold til samfundet efter 1960'erne samt baggrunden for denne rolle hovedsageligt ud fra Lambert. Diskussionen vil her omhandle graden af sekularisering ved inddragelse af Liliane Voyé. Efterfølgende vil fokus rette sig mod individets religiøsitet og baggrunden for dennes karakteristika med særligt fokus på Heelas. Diskussionen vil her med inddragelse af Zygmunt Bauman dreje sig om, hvorvidt sekularisering er en realitet i forhold til individets religiøsitet.

2. Hovedtræk i moderniteten

Omvæltningerne i 1960'erne skyldtes til dels nogle ældre tanker, som havde præget den vestlige verden gennem længere tid, og dels nogle tanker, som opstod netop omkring tresserne. På listen over langsigtede forudsætninger kan specielt Oplysningsti-

¹ Gennem opgaven vil jeg bruge modernitet, og ikke f.eks. postmodernitet, da det er dette udtryk Lambert bruger i "Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms"

dens tanker om frihed for den enkelte, litteraturens og kunstens tematisering af seksualitet og en tradition for kritik af kristendommen tillægges betydning for udviklingen i ”de lange tressere” (McLeod 2005, 210). Mere kortsigtet kan tressernes, og de forrige årtiers, fremvoksende økonomiske velstand ses gennem Karl Marx’ deprivationsteori optik og dermed også give en forklaring på den stigende afstandtagen til traditionelle religioner, såsom kristendom (Furseth 2007, 141). Ifølge McLeod fører disse tendenser til fire konsekvenser for den kristne kirke i moderniteten: (1) nedgang i den kristne kirkes medlemstal, (2) måden hvorved kristendommen gives videre fra generation til generation (Bilag 1, tabel 1), (3) opmærksomhed på forskellige verdensopfattelser og (4) ændring i lovgivningen omkring f.eks. abort og skilsmisse (McLeod 2005, 205-206). Især opmærksomheden på den enkeltes frihed gav grobund for en følelse af nødvendighed for at gøre op med det gamle samfund. Vigtigheden lå ikke i at frigøre sig fra en bestemt institution, men i overhovedet at frigøre sig. Samtidig havde kirken en betydelig magt i forhold til de politiske temaer, og på den måde var den religiøse frigørelse tæt forbundet med den politiske (McLeod 2005, 212).

3. Religionens rolle i samfundet

Under denne overskrift vil jeg med udgangspunkt i Yves Lamberts ”Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms?” redegøre for religionens ændrede rolle i samfundet efter 1960’erne. Efterfølgende vil det, med inddragelse af Liliane Voyé, blive diskuteret hvilken rolle religionen tilskrives, hvis der sættes fokus på Lamberts tredje sekulariseringstærskel.

For at kunne bestemme religionens aktuelle rolle i samfundet forsøger Lambert at opstille en model for forholdet mellem religion og modernitet. Modellen indeholder tre variabler (religion, modernitet og sekularisering), der alle skal defineres klart, for at vi kan tage stilling til dens konklusion senere. Lambert definerer ”(...) ”religious” any practice or belief which refers to a superempirical reality, i.e., a reality radically exceeding the objective limits of nature and man, provided that there is a symbolic relationship between man and this reality (...)” (Lambert 1999, 304). Desuden giver han mulighed for, at enhver gruppe, organisation eller institution, der opfatter sig selv som en religion, er det (Lambert 1999, 304).

I sin beskrivelse af moderniteten oplyser Lambert en række kendetegn opstillet af Karl Jaspers. Kendetegnende ved moderniteten er moderne videnskab og teknologi, hunger efter frihed, den brede befolknings fremtræden på den historiske scene og til sidst globalisering (Lambert 1999, 305). Lambert tilføjer selv yderligere tre: vægtningen af fornuft, kapitalismens udvikling og funktionel differentiering. Hvert af disse fire kendetegn ved moderniteten kan have fire effekter på religionens rolle: nedgang, tilpasning og omfortolkning, konservativ reaktion eller innovation (Lambert 1999, 303). Af disse fire effekter er nedgang reelt den eneste, som direkte resulterer i sekularisering. Tilpasning, omfortolkning og innovation omformer bare det religiøse landskab uden nødvendigvis at ændre religiøsiteten, mens konservativ reaktion resulterer i en direkte desekularisering.

For at definere sekularisering støtter han sig op ad Peter Bergers definition, som opdeler sekularisering i to reelle tærskler og en mulig tredje. Første tærskel omhandler autonomi over for religiøse autoriteter, mens anden tærskel inkluderer en total afvisning af religiøse symboler (Lambert 1999, 304). I kraft af den institutionelle differentiering taler Lambert om en mulig tredje tærskel: den pluralistiske (Lambert 1999, 331). Her henviser han til Luhmann, som skelner mellem et subsystems primære- og sekundære funktion (Lambert 1999, 320). Religionens sekundære funktion vil senere i opgaven blive temaet for diskussion.

Udover at dele begrebet sekularisering op i forskellige grader, forudsætter Lamberts model også en forståelse for tre niveauer, hvorpå sekularisering kan forekomme. Der er her tale om mikro (individ), meso (institution) og makro (samfund), som hver især kan give udtryk for lige fra sekularisering til sakralisering. Man kan altså ifølge Lambert ikke tale om sekularisering uden at nuancere med grader og niveauer. I forhold til egen autoritet over for religionen synes alle tre niveauer at manifestere denne og dermed overskride den første tærskel. Med hensyn til udelukkelse af brugen af religiøse symboler har kun få lande truffet dette valg, mens nogle østeuropæiske lande direkte har givet religionen en central rolle i deres genopbygning efter Anden Verdenskrig. På institutionsniveau har kun økonomi og videnskab overtrådt denne, mens andre subsystemer stadig anvender religiøse symboler. Lambert markerer, at der på individniveau findes en forskel mellem den yngre og ældre generation, men konklusionen af hvorvidt religiøsiteten for individet har oplevet en fremgang eller tilbagegang afgøres dog af, hvilken religionsdefinition der vælges (Lambert 1999, 329-331).

Hvis vi ligesom Lambert konkluderer, at religionen på samfundsniveau har gennemgået en tilbagegang ved først at overskride den første sekulariseringstærskel og dernæst delvist den anden, er det oplagt at spørge, hvilken bestemt rolle den da kan tage? Hvis vi der tager fat i Luhmanns teori om et subsystems primære- og sekundære funktion, med henblik på den sidste, kan vi måske med inddragelse af Liliane Voyé give et svar på dette.

Som en effekt af den institutionelle differentiering er religionen som institution blevet sin egen. Men ifølge Luhmann skærmer denne udvikling ikke religionen fra at påvirke andre subsystemer igennem det, han kalder ”performance”. Gennem ”performance” kan religionen spille en rolle inden for andre subsystemer som en kulturel ressource (Lambert 1999, 320). Et eksempel, hvorved denne tendens præsenteres, er Voyés beskrivelse af religionens rolle, som en etisk ekspert (Voyé 1999, 277). Det fremstilles her, hvordan en tidligere uendelig tro på videnskaben som problemknuser blev ødelagt, da det viste sig, at den i sig selv skabte visse problemer - især etiske. I kraft af religionens tidligere tradition inden for dette felt, og at der tilsyneladende ikke fandtes andre med svar, gik man tilbage til religionen og søgte råd. Til gengæld for denne tillid forlangte de andre subsystemer dog, at religionen fralagde sig sit religiøse sprog og sin dogmatik. Desuden har visse lande nedsat grupper, der udelukkende tager sig af etiske spørgsmål, og mange af medlemmerne i disse grupper er repræsentanter fra de traditionelle religioner (Voyé 1999, 278). Hvis sekularisering defineres, som at religionen mister indflydelse over for andre subsystemer, kan man her tale om en form for desekularisering, idet religionen kommer til at spille en større rolle uden for sit eget rum. Omvendt kan vi dog stadig se, at officielt set bryder man sig ikke om religiøse leders indflydelse på politik (Bilag 1, tabel 2).

4. Individets religiøsitet

I dette afsnit vil der blive taget udgangspunkt i Paul Heelas’ kapitel ”Certainties of Modernity” fra *The New Age Movement* (1996), hvor der først vil blive redegjort for Heelas’ pointer omkring individets religiøsitet efter 1960’erne. Herefter vil det med inddragelse af Zygmunt Bauman blive diskuteret, om individets religiøsitet har gennemgået en sekularisering eller sakralisering.

Heelas understreger fra begyndelsen, at han opfatter New Age som en videreudvikling af allerede vidt udbredte vestlige værdier, såsom frihed, ligestilling og fred (Heelas 1996, 154; 169). Citatet ”Providing a radicalized as sacralized, version of these trajectories (...)” forklarer Heelas’ pointe omkring New Age, som er en radikaliseret og sakraliseret udgave af disse generelle holdninger.

Som en central udvikling pointerer Heelas betydningen af aftraditionaliseringen af samfundet, som nødvendigvis også har haft indflydelse på individets tankegang. Denne har resulteret i en individualisme, som kan deles i to: (1) den utilitaristiske individualisme, hvor man bestræber sig på at tilegne sig mest muligt af, hvad den ydre verden har at tilbyde, og (2) den ekspressive individualisme, som forsøger at opnå mest muligt inden for den indre verden.

Som en forklaring på den stigende interesse for individet bruger Heelas dette citat af Émile Durkheim:

As societies become greater in volume and density, they increase in complexity, work is divided, individual differences multiply, and the moment approaches when the *only remaining bond among members* of a single human group will be that they are all men. Since human personality is the only thing that appeals unanimously to all hearts, since its enhancement is the only aim that can be collectively pursued, it *inevitably* acquires exceptional value in the eyes of all. It thus rises far above all human aims, assuming a religious nature. (Heelas 1996, 158)

Durkheims forståelse af differentieringen i samfundet og konsensus-begrebet (Furseth 2007, 61) synes altså på et tidspunkt enten at få brug for eller fremprovokere det, som han kalder ”the religion of humanity”. Det eneste, vi som individer i et samfund efterhånden har tilfælles, er, at vi alle er af arten Homo Sapiens. Denne erkendelse af at være fælles om det at være menneske bliver spændende, i det øjeblik vi retter fokus mod New Age. For, som vi har hørt tidligere, tilbyder denne en helliggørelse af disse humanistiske værdier i et kraftigere udtryk. Vesten er ifølge Heelas blevet besat af det individuelle menneskes potentiale, og hvad denne har at tilbyde (Heelas 1996, 160).

Hvilke tendenser, der indtager pladsen som hønen og hvilke som ægget, er svært at sige. Men den forestilling, som synes at være gennemgribende og en akse, hvorom alting drejer, er individets selvautoritet og dennes ret til at vælge selv. Den stigende

tendens til synkretisme og eklekticisme understreger endnu en gang opfattelsen af, hvor den sidste autoritet ligger. Hvor man tidligere anbragte sandheden hos en ”teistisk autoritet”, flytter man den nu ned til det enkelte menneske (Heelas 1996, 164). De traditionelle religioners doktriner med klare definitioner af rigtigt og forkert blev forkastet og i stedet lod man individet konstruere sin egen individuelle sandhed (Heelas 1996, 162), et fænomen også kendt som Dharma-shopping.

Hvis det i sidste ende er mennesket, som kender sandheden, er det jævnfør tidligere citat af Durkheim naturligt at opfatte mennesket som noget helligt og ukrænkeligt (Heelas 1996, 163). Hvilket også giver en forklaring på, hvorfor der mange steder ses en nedgang i medlemstallet ved de traditionelle religioner. De doktriner, som de traditionelle religioner forlanger af deres medlemmer, korresponderer ikke med opfattelsen af, at den endegyldige sandhed ligger hos det enkelte menneske.

Som diskussion er det oplagt at spørge, hvorvidt der med denne udvikling er tale om en sekularisering eller sakralisering i forhold til individets religiøsitet? Hvis vi endnu en gang tager fat i Heelas’ sætning ”Providing a radicalized, as sacralized, version of these trajectories (...)” (Heelas 1996, 153-154) udtrykker denne Heelas’ pointering af, at vi i individets religiøsitet ikke ser en nedgang, men i stedet en ændring. Vi ser på den ene side en nedgang i medlemstallet hos de traditionelle religioner (Bilag 2, tabel 3), men samtidig på den anden side en sakralisering af tidligere humanistiske eller ideologiske værdier, hvilket giver et indtryk af individets religiøsitet, som forandret mere end nedadgående.

Heelas skriver ”(...) the person of tradition-dominated culture tends to be de-valued: in the traditional Christian instance generally being regarded as inherently sinful” (Heelas 1996, 157-158). Her nærmer Heelas sig Zygmunt Baumans religionsdefinition, hvor religion kendetegnes ved at give mennesket en følelse af utilstrækkelighed (Bauman 1998, 58-60). Hvis New Age, som ifølge Heelas repræsenterer en ny slags religiøsitet, skal stille sig på den ene side af det skel, som denne religionsdefinition trækker, må det nødvendigvis blive siden ”ikke-religion”. Omvendt kan man igen henviser til Heelas’ skildring af New Ages opfattelse af den menneskelige styrke. Denne ses bedst gennem hans beskrivelse af den utilitaristiske individualisme:

An important cultural trajectory, which is predominantly drawn on for utilitarian ends, involves three key assumptions: that something pow-

erful lies within the person; that this can be tapped and improved; and that it can then be utilized to enable the person to operate more successfully (...). (Heelas 1996, 166)

New Ages menneskeopfattelse kommer her til udtryk i en tankegang, som er præget mere af en tiltro til det enkelte menneske end en mistro til dets natur. Mange af de kendetegn, der af Heelas præsenteres her, stemmer overens med dem, som Roy Wallis tillægger de nye religiøse bevægelser, han kalder for ”verdensbekræftende” (Wallis 1995, 196).

Både med hensyn til religionens rolle i samfundet og individets religiøsitet, er religionsdefinitionen central i forhold til den konklusion, der endegyldigt drages. New Age er i kraft af sin relativt store popularitet en vigtig variabel i den forstand, at hvis den inddrages kan den underbygge en teori om sakralisering på individniveau, mens hvis den udelukkes, indirekte kan bruges som en konsekvens af sekularisering.

5. Konklusion

Opgaven indledtes med en redegørelse af de hovedtræk, som karakteriserer moderniteten ifølge Hugh McLeod. Det generelle udtryk, som har præget det religiøse landskab siden 1960’erne, har både skyldtes nogle langsigtede- og kortsigtede forudsætninger. Blandt de langsigtede nævnes Oplysningstidens idéer om individuel frihed, øget seksual frigørelse og generel kritik af kristendommen. Blandt de mere kortsigtede blev der lagt vægt på den økonomiske opblomstring efter Anden Verdenskrig, som gennem en deprivationsteoris optik vil kunne forklare det faldende medlemstal hos traditionelle religioner.

Herefter blev der med udgangspunkt i Yves Lamberts ”Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms” redegjort for religionens nye rolle i samfundet. Første sekulariseringstærskel viste sig, at være overtrådt, mens der stadig til dels syntes at blive brugt religiøse symboler. I en diskussion med inddragelse af Liliane Voyé tegnede der sig et billede af, at religionen i hvert fald ikke havde overtrådt den tredje tærskel. Religionen havde på ny fået indflydelse over for andre subsystemer i kraft af sin etiske ekspertise.

Efterfølgende gav Paul Heelas' ”Certainties of Modernity” et indblik i individets religiøsitet efter 1960’erne. Her forklarede Heelas, hvordan der er sket en vending mod ”jeget” i mentaliteten. Autoriteten er rykket fra en guddommelig instans ned til det enkelte menneske, hvor dette får ansvaret for at finde sin individuelle sandhed gennem blandt andet synkretisme. I en diskussion, hvorvidt dette er et udtryk for sekularisering på mikroniveau, blev Zygmunt Bauman inddraget. Hans religionsdefinition betegnede ikke New Age som en religion og mente dermed, jævnfør de faldende medlemmer af traditionelle religioner, at der er sket en nedgang i religiøsiteten hos individet. Heelas ser derimod New Age som en sakralisering af vestlige værdier og dermed om ikke en desekularisering, så i hvert fald ikke en nedgang i religiøsiteten hos den enkelte.

6. Litteraturliste

Bauman, Zygmunt

1998 "Postmodern Religion", *Religion, modernity and postmodernity*, Blackwell, 55-78

Furseth, Inger & Pål Repstad

2007 *Religionssociologi. En introduktion*, Hans Reitzels Forlag, København

Heelas, Paul

1996 "Certainties of Modernity", *The New Age Movement*, Blackwell, 153-177

Lambert, Yves

1999 "Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious Forms?" *Sociology of Religion* 60:3, 303-333

McLeod, Hugh

2005 "The Religious Crisis of the 1960s", *Journal of modern European History*, 205-230

Voyé, Liliane

1999 "Secularization in a Context of Advanced Modernity", *Sociology of Religion* 60:3, 275-288

Wallis, Roy

1995 "The Elementary Forms of the New Religious Life", in: Steve Bruce (ed.), *The Sociology of Religion Vol I*, Aldershot 292-310

7. Bilag 1

Tabel 1: Døbte i procent af fødte det bestemte år

År	Hele landet	København	Viborg		Sverige
1975	86,9	62,0	93,6		82,7
1980	83,4	52,7	90,9		76,2
1985	80,8	50,9	88,4		73,5
1990	80,6	58,8	92,3		71,7
1995	79,8	57,9	90,7		79,1
2000	77,2	54,5	87,8		72,8
2005	75,4	52,4	88,0		67,7
2006	74,5	51,3	87,0		65,1
2007	73,3	49,6	86,3		62,3

Tabel 2: Syn på religionens indflydelse over for politik

Religious leaders should not influence government decisions	85% agree or strongly agree
Politicians who do not believe in God are unfit for public office	92% disagree or strongly disagree
Religious leaders should not influence how people vote in elections	84 % agree or strongly agree
It would be better for Denmark if more people with strong religious beliefs held public office	88% disagree or strongly disagree

8. Bilag 2

Tabel 3: Antallet af medlemmer af folkekirken i procent i forhold til antallet af indbyggere:

År	Hele landet	København	Vi-borg		Sverige
1975	94,9	92,2	96,4		94,7
1980	93,8	89,5	95,7		92,9
1984	92,3	85,7	94,7		91,7
1990	89,3	80,3	95,0		89,0
1995	87,0	75,8	93,7		86,0
2000	85,1	71,8	92,4		82,9
2005	83,3	68,5	91,0		77,0
2006	83,0	67,9	90,8		75,6
2007	82,6	67,1	90,5		74,3
2008	82,1	66,0	90,0		72,9
2009	81,5	65,0	89,5		